

תעודה

בן-גוריון ו'בערבות הנגב'

מרדכי נאור

ב-10 בפברואר 1949 עלה המסך על הצגת הבכורה של מחזה חדש בתיאטרון 'הבימה' – 'בערבות הנגב', פרי עטו של הסופר והמחזאי הצעיר יגאל מוסינזון, חבר קיבוץ נען. ההצגה היתה כמשב-רוח רענן לתיאטרון בן השלושים, שבאותה עת נתון היה במשבר עמוק, לאחר סיבוב הופעות כושל בארצות-הברית. הגיעו הדברים לידי כך, שלאחר השיבה מחוץ-לארץ, שקלו כמה מבכירי השחקנים בתיאטרון, ביניהם אהרון מסקין ושמעון פינקל, לפרוש ולהקים גוף תיאטרוני חדש.¹ רבים וטובים התערבו כדי לסייע ל'הבימה' ולחלצה מהמשבר. אחד מהם היה יוסף שפרינצק, שנבחר לתפקיד יושב-ראש הכנסת הראשונה ימים אחדים לאחר העלאת 'בערבות הנגב'. שפרינצק הציג 'הפוגה' במאבקים לשלושה חודשים, ובינתיים החלה העבודה על מחזה חדש, הוא 'בערבות הנגב'.

לפי המסופר,² כתב מוסינזון את המחזה במהירות. שבועיים לאחר שפינקל העלה באוזניו את הרעיון לכתוב דרמה העוסקת בקורות מלחמת העצמאות, שבאותה עת טרם הסתיימה – נמסר המחזה לידו. התיאטרון עשה מאמץ להעלות את 'בערבות הנגב' במהירות ובאמצעות שחקניו הטובים ביותר, ובראשם אהרון מסקין וחנה רוכינא. הבמאי היה שמעון פינקל. המחזה מתאר את עמידתו של קיבוץ בנגב, בקעת-יואב שמו, מול האויב. הדמויות מייצגות את חברי הקיבוץ, בני הדור הראשון והשני, וכן חיילים ומפקדים של צה"ל המוצבים במקום, ביניהם כמה עולים חדשים. העלילה פשטנית למדי והיא התרכזה במצבים עיקריים אחדים, ביניהם שליחת בנו של מפקד הנקודה, אברהם, למשימה קשה, ממנה לא חזר. הצלחתה של ההצגה היתה מיידיית וסוחפת. היא זכתה לקבלת-פנים חסרת-תקדים כמעט של קהל הצופים. ישראל גור, לימים מבקר תיאטרון, סיפר על שאירע בערב הצגת הבכורה: אני זוכר היטב את הריגוש הרב שאחז בקהל. רבים דמעו ובכו חרישית. במשך שעה ארוכה לאחר תום ההצגה עוד הסתופפו רבים מהצופים כמסדרונות התיאטרון והעתירו

1 ש' פינקל, במה וקלעים, תל-אביב 1968, עמ' 217 [להלן: פינקל]. וראה גם: י' גור, 'פרקי המחזה המקורי במדינת ישראל', ב', במה, 38-39 (קיץ-סתיו תשכ"ח-תשכ"ט), עמ' 7-16 [להלן: גור].
2 פינקל, עמ' 219.

שבחים והודיות על ראשי השחקנים. אכן, אוירת קדושה ושגב־טראגי לפתה אותך באותו ערב.³

הביקורת היתה נלהבת לא־פחות. חיים גמזו, מבקר החרף של עיתון 'הארץ', לא הסתיר את התרגשותו:

המציאות לבשה מעטה תיאטרון. האפוס של הנגב פלש לתוך תחומי הדרמה. באון של כובש היודע כי יש שכר לפועלו ושילומים לגבורתו, כי האמת במלוא ערטילאיותה ירדה מהבמה אל בין שורות האולם, על בהונותיה התקרבה אל לב כל אחד מעמנו, בלאט, לבל יינתק פתיל המתיחות שקשרנו אל ההוי, אל המלה, אל התנועה, אל העצב הענוג... 'כערבות הנגב' הוא מאורע בחיי התיאטרון הישראלי. זוהי זריקה של נעורים, לדרמטורגיה, לבמה, למשחק.⁴

א"ק (אורי קיסרי), מבקר של 'מעריב' היה נלהב אף יותר: 'כערבות הנגב' מאת יגאל מוסינזון היא ראשית כל יצירה רבתי... דרמה ארצישראלית מקורית, שנכתבה בהשראת רוח בלתי מצויה וכישרון תוסס. אין אני חושש לומר שהדרמטורגן הישראלי נולד...⁵

ההתלהבות הזאת נמשכה שבועות ארוכים, אולם זמן קצר לאחר הצגת הבכורה החלו להישמע גם קולות אחרים, שבמהרה הפכו לסערה ציבורית עזה. הסערה התמקדה סביב הטענה, שהמחזאי ברצונו לתאר פרק בעמידתם של יישובי המישלט במלחמה, עיוות את המציאות ופגע קשות באנשי הצבא. שורש הבעיה היה באחת הסצנות המרכזיות בהצגה, בה מתרחש עימות חריף בין מפקד הקיבוץ, אברהם, לקצין הצבא ברוך. נושא הוויכוח בין השניים הוא, האם לקיבוץ בקעת־יואב יש סיכוי לעמוד בלחץ האויב? אברהם סבר שאין כריחה, וחיילים לעמוד; ברוך היה מפוכח בהרבה: מבחינה צבאית, אין טעם לעמידה... אם לא נקבל זרובות, לא נחזיק מעמד — וזרובות לא נקבל! אם לא נקבל ציוד כבד, לא נעמוד — וציוד כבד לא נקבל! במלוא הכרת האחריות אני אומר: מבחינה צבאית אין טעם לעמידה.⁶

נושאי הדגל של מתנגדי ההצגה היו לוחמי חטיבת 'גבעתי', רובם ככולם עדיין קצינים וחיילים במדים, שהרי המלחמה טרם תמה. אלה חשו עצמם פגועים פגיעה כפולה: ראשית, כמי שלחמו בדרום בארץ, כולל ב'בקעת יואב' (שהכול זיהו אותה עם נגבה⁷); ושנית, המחזאי שירת בחודשים הקודמים כקצין התרבות של 'גבעתי', ודרך כתיבתו נתקבלה כ'בגידה' ברעיו לנשק.

הביקורת הציבורית עברה במהרה לפסים של הפגנות. אנשי 'גבעתי', בניצוחו של קצין החינוך החטיבתי אבא קובנר, חילקו כרוזי־מחאה לקהל שבא להצגות, ואף ניסו להפריע למהלך כמה מהן. באחת ההצגות עלה קצין על הבמה בתום ההצגה והכחיש את הנאמר בה, כאילו הצבא צידד בפניו הנקודה. הוא התייחס לבקעת־יואב כאל יישוב אמיתי, וקרא בהתרגשות: 'חברי בקעת־יואב בעצמם

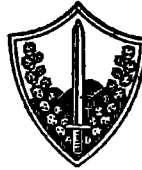
3 גור, עמ' 8.

4 הארץ, 18 בפברואר 1949.

5 מעריב, 20 בפברואר 1949.

6 "מוסינזון, בערבות הנגב, תל־אביב 1949, עמ' 49.

7 הדבר מתבקש מאליו, שכן כינויו 'הנגבה' של מפקד נגבה, יצחק דובנו, היה 'יואב'. דובנו נפל על הגנת נגבה, ולאחר מותו נקראו מקומות ומחקנים באזור על שמו, כמו גבעת־יואב, מצודת־יואב (משטרת עירק סווידין), ועוד.

בית גבעתי - לבית הבימה

20-2-1949

עם המחזה 'בערבות הנגב'

ברטט ובחרדה הלכנו לחזות בהצגת המחזה. 'בערבות הנגב' הסעלה על קרשי הבמה את מרחב הוויה הקרבית. אותה עיצבו לוחמים בנשימה גדולה ואכזרית.

ברטט - יען כי לא גופינו בלבד היו לאבני היצירה הזאת, אלא כי לבנו נשאר שתול על הנבעות ההן.

בחרדה - כי שוב אין להתייחס למחזה זה כאל אחת ההצגות. זו הפעם הראשונה נגולה טרשת הלחימה של מנינים במדים-ובלא-מדים. היא טרשת העמידה של 'בקעת-יואב' בבית התיאטרון הלאומי שלנו.

וידענו: פעשה הלחימה חרות-וגנוז ודמום בחפירות העזובות הנשטפות היום בגשם ולא לאורו יתחנך הרור אלא על ברכי התגלמותו האמנותית של המעשה, אשר ימצא את ביטויו בדרמה, בשיר, בסיפור, בציור.

הורם המסך - ופה רב העלבון - נמצאנו עומדים בראי-עקום מכאיב. איש החטי"ב על ספסל הצופים וממול - דיוקנו על הבמה: כאחד טרדיוס שכמו עליו שמירה על דבר ור-ומזור והוא נקלע אל מערכה נטולת טעם. הגיון ויעוד. (נגבה!)

אין אנו מאים לתבוע את דין האמת על פרסיה אך נשמת האמת על שום מה ניטלה היא מחזה זה?

על שלשה דברים במחזה 'בערבות הנגב' אין לעבור, כי הם בבחינת נזק חמור לחינוך הדור:

(א) למה המיר המחזה את האחוה הקרבית, שנקמתה בעפל רוח ודם והיתה לנהלת המגנינים במדים-ובלא-מדים, בניגוד חמטיר בין הישוב והצבא (י) 'בקעת יואב'.

השיקולים הטקטיים של מפקד-חיל נמסב' פטולים הם, לא בלבד כי לא היו שיקולים כאלה, אלא כי לא יכירו להיות!

למה ניטלה פעם אנשי החטיבה הלוחמת כל תג של אוחה השראה האירציונלית הענוקה שהיתה לסקורי מסירות קרבית בלתי מצויה לכל חייל בחטיבה (חטיבות) אשר מיצה את כוזת הלחימה 'בקעת-יואב' ועל גבעותיה סביב.

(ב) כי טולפה דמותו של מפקד בצבא הווגנה לישראל.

זהו המפקד הטיפוסי שלנו? - הכה צריכים לראותי על הבמה תלמידי בתי הספר - ותן עוד גיום חיים בניגוד מפקדי 'חולדות נגבה'!

(ג) איך לא נרתעה יר המחבר והבמאי בלעצב דמות מעליבה כזו של איש הגח"ל? על מזבח סמנים בימתיים ממוקפים אבד השיעור הגדור של קליטה רוחנית אשר נעשתה ברוב או בה ומסירות בחטיבה הלוחמת.

יתוקן המעוות! עיוות זה נועל את לב רבבות חיילים בעד החוויה האמנותית שהמחזה עשוי לתת.

עזבנו את הבית, יבאנו לליל מערכו אכזרית - אל ישיבו אותנו אל במת הבית אלא באור של אמת.

חס / אבא קובנר

יתוקן המעוות! - כרוז של אבא קובנר, קצין-התרבות של חטיבת גבעתי, נגד ההצגה, פברואר 1949

תמונה מן ההצגה.
ראשונה מימין – חנה
רובינא (בתפקיד האם,
רבקה), שני משמאל –
אהרן מסקין (בתפקיד
של אברהם, מפקד
היישוב בקעת-יזראב)

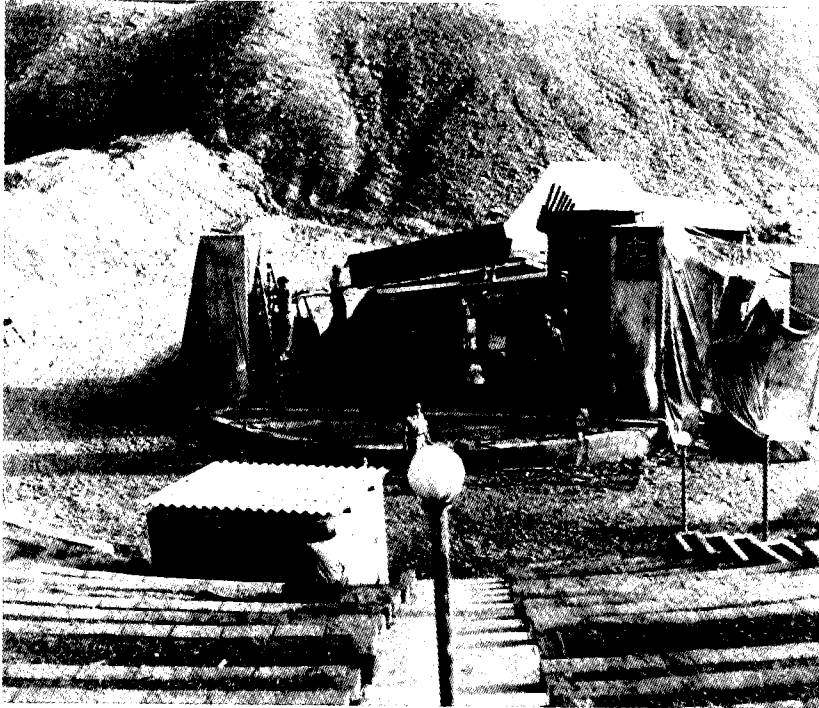
יכחישו הדבר. עדים חללינו אשר הוטמנו באדמת בקעת-יזראב!⁸ אבא קובנר, שנודע ב'דפים הקרביים' שלו אשר כווננו נגד הפולש המצרי, פירסם 'דף קרבי' מיוחד מטעם מטה 'גבעתי', שכלל את סמל החטיבה וכתרתו היתה: 'בית גבעתי' – לבית הבימה'. ה'דף' ביטא עלבון צורב: המחזה כולו ראי-עקום ועיוות; סולפה דמותם של הלוחמים, המפקדים והעולים החדשים, שתוארו באופן גרוטסקי; נעדרה האחוזה הקרבית, שהיתה בין המתיישבים לחיילים. בסיום כתב אבא קובנר: 'יתוקן המעוות! עיוות זה נועל את לב רבבות חיילים בעד החוויה האמנותית שהמחזה עשוי לתת. עזבנו את הבית, יצאנו לליל מערכה אכזרית – אל ישיבו אותנו אל כמת הבית אלא באור של אמת'.⁹ בהצגת 'בערבות הנגב' בחיפה חולקו כרוזים משוכפלים, שקראו להקמת ועדה ציבורית שתחקור את כל העניין; ועד אז, 'תפסיק נא "הבימה" את הצגת המחזה... אנו דורשים זאת בכל הרצינות. כל תשתרר הפקרות. האם באמת כל הטובל עט בדיו "ינציח" את מלחמתנו?!'. בסוף הכרוז הופנתה קריאה למשרד הבטחון, לרמטכ"ל ולאגודת הסופרים 'לשים קץ להפקרות!¹⁰

ואכן, צה"ל לא ראה כנראה אפשרות לעמוד מן הצד. ישראל גור מספר, כי זמן קצר לאחר הצגת הבכורה היתה פנייה לשר הבטחון ולרמטכ"ל, ובעקבות טיפולם רוככו דבריו של ברוך, קצין הצבא. לא עוד: 'מבחינה צבאית אין טעם לעמידה', בנוסח המתוקן מזדהה ברוך עם דעתו של אברהם שיש לעמוד בכל מחיר, והוא מעלה על נס את יישובי גוש-עציון, שהצילו בעמידתם את ירושלים,

8 מעריב, 20 בפברואר 1949.

9 ארכיון ישראלי לתיאטרון, אוניברסיטת תל-אביב, 1.2.6.

10 שם, שם.

תפאורת 'בערבות
הנגב' מוקמת לקראת
הצגה באילת

כפי ש'בקעת יואב עוזרת לדרום הארץ להתחפר, לאמן אנשים, לאסוף כוח... הגדל מיום ליום'.¹¹ שבועון צה"ל, 'במחנה', נחלץ אף הוא להרגעת הרוחות. תחילה הובאה ידיעה על ההפרעות להצגות, תוך גינוי האלימות והדגשה, שהפעולה בוצעה בידי חיילים — מעשה שלא ייעשה.¹² לאחר כמה שבועות הובאה הודעה ארוכה מטעם 'מטה שירות התרבות', ובה גינוי נוסף לפעולות החריגות, אך גם ביקורת על 'הסתירה שבין התיאור לבין המציאות, עד כדי כך שהיא עלולה לגרום להמעטת דמות כוחנו הצבאי, דבר שהוא בניגוד לאינטרס הכולל של המדינה בתקופה זו'. בהמשך הובע צער, שכך הועלו הדברים על הבימה, 'אולם הדרך היחידה לתיקון פגמים אלה היא דרך הבירור הציבורי והביקורת הספרותית והרעיונית, דרך אחרת — אין'.¹³ ב-28 בפברואר 1949, בעיצומו של הפולמוס, הוזמנו אהרן מסקיץ, חנה רובינא ושמעון פינקל לשיחה עם ראש הממשלה ושר הבטחון, דוד בן-גוריון, שדיבר עמם בחומרה רבה על העלאת המחזה. מן הדברים עולה, שבן-גוריון לא רווה נחת גם מהתיקונים שהוכנסו בינתיים. להלן מובאת תרשומת מלאה של השיחה.¹⁴

11 גור, עמ' 10.
12 במחנה, 27 (3 במארס 1949).
13 שם, 30 (24 במארס 1949).
14 ארכיון המכון למורשת בן-גוריון, פרוטוקולים של פגישות, פגישת בן-גוריון עם שחקני 'הבימה'.

אך אי אפשר לעבור ממקום למקום, יש סכנת אוירונים והפגזה. לא יכלו יותר — עזבו את המקום.

אילו היו חיילים, היו מעמידים אותם למשפט צבאי. הם לא אנשי צבא, לא מצאתי אפשרות להאשים אותם, כאשר אני ישבתי במשרדי ברמת גן, והם היו ביד מדרכי. לא יכולתי להאשימם גם לא במובן מוסרי, לא רק במובן פסי. אי אפשר לדרוש מכל אחד גבורה עליונה, אם יש — יש.

הם עזבו, ופה כתוב ההיפך. הצבא דורש לסגת, אך המשק נשאר. על זאת איני קובל. הסופר אינו מחוייב לכתוב כאשר היה, הוא כותב כאשר הרוח מכתובה לו.

אילו היה רק זה לא הייתי עושה דבר. אך פה יש רעיון, הרעיון עובר בכל מקום, ייתכן שאתם לא שמתם לב לכך. אתם כמו הצופים במחזה, מלבד אולי חיילים, אינכם מרגישים שיש פה סלף גדול של הצבא. האנשים מתרשמים מאגדת הגבורה, אתם אינכם מתכוונים, מה היא הכוונה האידיאולוגית במחזה זה? מסקין: אלפיים חיילים ראו מחזה זה בחיפה, והיתה רק תגובה חיובית.

בן-גוריון: בהצגה אברהם זה אינו נייר, אלא מסקין, אני יודע מה יכול להיות הרושם מאברהם-מסקין, אני מבין זאת, ואין אני מדבר מהצד האמנותי.

יש שם אידיאולוגיה, אם לסלק את הדברים שהם רק לנוי — האהבה, גליה ושוש, דן, החתונה, כל זה תסירו הצדה, מצד האידיאה יש שם שלושה אנשים: אברהם איש המשק ומפקד המקום, איתמר המשקיסט, אשר התנגד להשאר במקום, אבל בהגיע הרגע הוא מסכן את עצמו, לא להציל את המשק, אלא מוסר את נפשו להביא את הגופה. אילו היה רק זה, עם ה'צעצועים' המצויים בכל דרמה, עם הסלנג, שלדעתי לא היו צריכים להכניס, אבל זה כבר ענין לאמנות, לא לי.

נוסף לאלה יש שם שלושה טיפוסים חיילים — המפקד שהוא מהעיר, מפקד זה אומר שצריכים לסגת. אחר כך יש שני חיילים, החיילים בלי שם, אפילו לא טרח לכנות אותם בשמות, וחיילים אלה מדברים יידיש. גם ביידיש יכול חייל להתבטא, אבל מה שמים בפי איש גח"ל זה, שטויות.

בשביל הרומן של גליה, דני ושוש לא נחוצים חיילים אלה. בשביל הגבור אברהם השולח את בנו ליהרג — אינם נחוצים. בשביל איתמר המשקיסט — אינם נחוצים, הם נחוצים לאידיאה.

פה ישנם שלושה אנשי קיבוץ — ומאידך: שלושה אבק אדם, אבק אדם החיילים שלא בנו את הבית. המפקד תפקידו להגיד לסגת, הוא המפקד היחיד המופיע במחזה זה, המפקד הצבאי לא היה לו שום עסק אחר, אלא לפקד לסגת, ושני החיילים תפקידם לדבר יידיש, ולדבר בשפה זו דברי הבל.

החיילים לא עשו דבר במלחמה זו, הם לא נלחמו, לא עשו דבר, זו היא קאריקאטורה, לא קאריקאטורה, אלא סילוף דמות הצבא. היו חיילים שנלחמו, גח"ל לא נלחם, גח"ל רק מדבר שטויות ביידיש ולא נלחם, הם נלחמו, אני יודע זאת. לדעת

הזמנתי אלי את חנה רובינא, א. מסקין, ש. פינקל בקשר להצגת 'בערבות הנגב' ליגאל מוסינזון על ידי 'הבימה'.

ד. בן-גוריון: צר לי מאד שלא יכולתי ללכת אליכם, צר לי שלא יכולתי לבוא ל'הבימה' לראות את הצגתכם האחרונה, כי זה נושא לשיחתנו היום. לא צריכה להיות פה רשמיות, כי הממשלה אינה צריכה להתערב מה יוצג, איך יוצג, אבל אני ראתי חובה לפנות אליכם כאדם שיש לו קשר עם המלחמה (חנה רובינא: קצת!).

מפני קו הבריאות לא עלה בידי ללכת לראות את ההצגה 'בערבות הנגב' ליגאל מוסינזון, אבל קראתי עליה בעתונים. אני בטוח שהדבר עשה רושם גדול, כי זו הצגה מחיי המלחמה האקטואליים, ולכן בקשתי שיביאו לי את הספר וכן הכתב להצגתכם. יש במחזה זה מומנטים דראמאטיים מאד. זה מעורר הד, האחראי במשק שולח את בנו ליהרג, השני הולך ליהרג בשביל להביא גופת אדם. זה חומר דראמאטי, אילו היה שם רק זה לא הייתי מטריח אתכם אלי.

יש שם משהו יותר, יש שם אידיאה, יש שם אידיאולוגיה, וזה יותר מאידיאה. קודם קראתי את הספר כפי שהופיע בדפוס, קראתי גם את המחזה המתוקן על ידכם להצגה.

פינקל: הכנסתי עוד תיקונים.

בן-גוריון: אם תשנו את האידיאה, מה יישאר מכל המחזה? איני מבקר ספרותי, איני מבקר אמנותי. כאשר אני רואה דבר יפה — אני נהנה, אך איני יודע ואיני יכול לנתח מדוע אני נהנה, אולי אוכל להנות גם מדבר לא יפה, איני יודע, אבל היות ויש פה אידיאה, בקריאה תפסתי מה היא האידיאה, עמדתי על האידיאה.

פה יש דבר אחד, שאיני קובל עליו, [אך] הוא ההיפך ממה שהיה. המשורר או הסופר יכול לעתים להפוך את המציאות, אין הוא כבול על ידי המציאות. אילו היה רק זה, לא הייתי עומד על כך. הדבר שהוא הפך הוא שהצבא כאילו דרש מהמשק לזוז מהמקום, המשק נוכר בשמו יד מדרכי. הענין הובא אלי לבירור על ידי המפקד. היתה לי שיחה, שמעתי את המפקד, שמעתי את אנשי הקיבוץ. לא היה לי שום ספק, שהמפקד צדק מבחינה צבאית, שאסור היה לעזוב את המשק. אנב, זה העמיד את הצבא במצב קשה, זה הסגיר למצרים עמדה חשובה. היו שם חפירות טובות, זו היא הגנה טובה מאוירונים ומפצצות, כמעט שקשה לפגוע בהן. היה שם הרבה אוכל, היה שם הרבה נשק, ולא היה הכרח צבאי לעזוב את המקום. המפקד לא היה מהעיר, המפקד היה שייך לאותו אירגון שאליו משתייך המשק — השומר הצעיר.

שמעתי אחר כך את אנשי המשק, הם ספרו על ההפגזה שנמשכה חמשה ימים, בלי סוף, יומם ולילה, הבהמות נהרגו, נהרגו אנשים, כל הזמן שוכבים בחפירות, שם פחות או יותר טוב,

בשמירה על המשק הוא מסוגל לתת גבורה גדולה. זהו שקר. אנשים גילו גבורה, שלא בנו להם בית. שאין להם בית. כך יכולים לכבוש את הנגב, על ידי קשר עם המשק, לא, על ידי קשר עמוק יותר, על ידי קשר גדול יותר. זה חילול רעיון מלחמה זו. האידיאה של המחזה מטמאת רעיון מלחמה זו – מלחמה של רבבות בני קיבוץ, לא בני קיבוץ, בני עיר, אנשי גחיל, אנשי מחיל, הם לא נלחמו על זה. זה רעיון נפסד.

מצאתי על מעטפת הספר את כל הביאוגרפיה של יגאל מוסינון. הוא מזכיר את משלט 113, אני יודע את פרטי הפרטים של מלחמה זו. שם היה משק למישהו? שם נלחמו על מעברות לנגב, שהנגב יהיה לעם היהודי. זה סילוף – אדם שהיה קצין תרבות בצבא, האנשים חיים עוד, אתה אומר שאלפים חיילים ראו זאת ונהנו. בין אלפים החיילים הייתי ודאי גם אני נהנה, אבל הוא הזכיר את שמו של גבעתי, הוא קורא אותו גבעתי. אני יודע מה עשו חייליו של גבעתי, דמם ירתח כאשר יראו את זאת; האנשים נלחמו בנגב, האנשים נלחמו במדבר, הם נלחמו שם לא כי האכר בנה את משקו במשך עשרים וחמש שנים, לא מפני זה נלחמו בנגב, וזאת הוא, קצין התרבות בצבא ישראל, צריך לדעת. אילו הצבא היה אומר שצריכים לזוז – צריכים לזוז, יש דבר חשוב יותר מאשר הבית שלו. לאשרנו זה לא היה כך במציאות. אם נקח את המחזה, הרי אם המפקד גבעתי אומר לעשות משהו – צריכים לעשות.

מדי הפילוסופיה – זהו הבית, ובו נמצא המפקד המסכן ברוך האומר שצריכים לסגת, אבל אברהם אומר לו: פה התחלנו את חייו, פה גדלנו וגידלנו בנים. על זאת היתה המלחמה, על זאת היתה מלחמה זו. השלושים והחמשה [הליה] נהרגו על ביתם? איפה היה ביתם? הם לא נהרגו בביתם. מי נהרג בביתם? האם בגוש עציון נלחמו על ביתם? אמנם שם היו גם אנשי גוש עציון, אבל שם נהרגו אנשי ירושלים שהלכו להגן, נפלו שם אנשי תל־אביב ואנשים ממקומות אחרים.

אני מודעו שזה היה קצין תרבות בצבא; אני יודע שיש פילוסופיה כזאת. כל האנשים הם אספסוף, אבק אדם. ויש רק אבנארי. מלחמה זו הכחישה פילוסופיה זו. פה יש גם קצת היסטוריה – לאטרוך, מימיות, אבל זה אינו שייך לענין.

האידיאה של הדבר זהו סילוף, חילול מלחמה זו כפי שהיתה, חילול עצם רעיון מלחמה זו. התחבטתי אם לקרוא לכם. אני יודע באיזו רוח אתם עושים זאת, אני יודע באיזו רוח הציבור מקבל זאת, הציבור מקבל זאת כהערצת המלחמה, וגם אתם כך. מסקין: אקרא לך קטע מההצגה: ובכן חברים, אני מאמין אמונה שלמה...

בן־גוריון: הרי זו היא תשובה למישהו, לא שהוא אומר את הדברים מעצמו.

מסקין: הוא מדבר פה לא על הבית.

חנה רובינא: אנחנו כל כך רחוקים מכל פוליטיקה ומפלגתיות. האם כוונתנו היתה לסלף, אין את מי להוכיח על זאת.

בן־גוריון: גם יגאל מוסינון לא התכוון לסילוף, הוא קרבן

הסופר יש רק קיבוץ.

סיפור המעשה של הקיבוץ מספיק – מותר להציג את הקיבוץ בזמן המלחמה, היו מספיק מעשי גבורה בקיבוצים. מה הוא הצורך להראות פה את החיילים, להראות שזה אספסוף. מקשקשים בידיש, אפילו עברית אינם יודעים, זו היא קאריקטורה שאינה ראויה לענין זה.

המלחמה היתה בכל זאת הדבר הכי גדול בימינו, איני יודע אם גם בימים אחרים. בזאת לקחו חלק אנשי קיבוץ, אנשי חו"ל, אנשי העיר. כולם היו בין החיילים. לא כולם היו גבורים. אנחנו יותר מדי קרובים לענין שיוכלו כך להציג את החיילים. אי אפשר לספר לנו שכל איש קיבוץ הוא 'אברהם'. פה ישנם אנשי הקיבוץ, ופה שלושה מהאספסוף שאלה הם חיילינו, זה הוא הצבא שלנו, זה הוא משונה.

אולם הסילוף הוא עוד יותר עמוק מזה. מה היא האידיאה עליה נלחם אברהם? אברהם הוא איש הקיבוץ זה עשרים וחמש שנים. מה גבורתו, הוא בנה בית עשרים וחמש שנים, הוא שומר עתה על בית זה, על זאת היתה המלחמה. אלפי בני המשקים עזבו את משקיהם, אלפים היו מחוץ למשקיהם ונלחמו בצבא הגנה לישראל.

מסקין: זה לא נכון, אברהם לא נלחם לשמור על ביתו. בן־גוריון: הם לא נלחמו על המשק שלהם, בעוגיה היה משק, בשם... היה משק. שם היה בנוי משהו. בדרך לירושלים היה בנוי משהו, על הבית נלחמו שם, על המשק, על הפרות לחמו, על איזה דבר לחמו, גם אנשי המשק, גם אנשי הגח"ל, גם המפקד מהעיר. אלמנטים אלה נלחמו על הבית שבנו, על המשק שבנו, על זאת היתה המלחמה. איך כבשו את הנגב; בנגב לא היו בתים, או היתה מלחמה על עצמאות המולדת, על מדינה. זה אינו נזכר. הוא אינו יכול לעזוב את המשק, כי עליו לשמור על הבית שבנה במשך עשרים וחמש שנים. כצבא יש לו רק שיקול צבאי, לכן יש לבסוף ברוך, המפקד המסכן, שתפקידו רק להופיע בהצעת נסיגה.

אחת מהשתיים, אם יש מבחינה צבאית לעזוב את המשק – עוזבים, כי המלחמה אינה על המשק, לוחמים על הארץ; אם מבחינה צבאית יש להלחם, כמו שהמפקד חשב שיש להלחם על יד־מרדכי – אין עוזבים.

זהו סילוף שלא היה כמותו על כל המלחמה. זהו סילוף כפול, זה חילול כל הצבא. הצבא יודע לדבר רק יידיש ומדבר שטויות; האנשים הקשורים בבית, במשק, הם גיבורים. זהו סילוף האמת, לא בקשר למה שהיה ביד מרדכי, זאת מותר לשנות, הסופר אינו קשור במציאות. אין יותר משלושת חיילים אלה, ולעומתם יש שלושה גיבורים במשק. הסילוף הוא עמוק ביותר, כל הרעיון הוא כוזב, לא היתה מלחמה על המשק שמישהו בנה. אלא על הארץ. אם מבחינה צבאית אומרים להלחם פה ולא שם – יילחמו פה ולא שם, כך עשו אנשי עין חרוד, כך עשו אנשי משמר העמק, הם לא לחמו בביתם, אלא בתרשיחא, ביתם נהרס, נהרסו משקים, לחמו על דבר גדול יותר. פה יוצא שהוא שומר על המשק ורק

אידיאה חזונית.

חנה רובינא: כל אלפי החיילים והאזרחים, זקן ונער אינם מרגישים באידיאה זו, כי לנו לא היה רצון להעביר בהצגה זו אידיאה זו או אחרת. אני וחברי חשבנו שכמו בכל ארץ אחרת עלינו לשקף את החיים. חששנו בפני דבר אחד, שלא נפגע ברגשי ההורים השכולים, ההורים שראו את ההצגה הודו ובכו. ראובן גרוסמן ואשתו היו בפרמיירה, באו אלי וחדו (בן-גוריון: הם גבורים, אולי יותר מבנם שנפל!) כל אחד אינדיווידואלי בהרגשתו, בכאבו ובשמחתו, יש מבין ההורים השכולים שאינם הולכים לשום מקום, יושבים סגורים עם כאבם. אבל ההולכים לתיאטרון, ואלה אשר ראו את ההצגה שלנו הם רואים בזאת מעין מזכרת לבניהם ובנותיהם שנפלו, מעין מצבה, לא רק השתתפות בצער, אלא השתתפות בכאבם. עליכם להבין שאי אפשר להעביר במחזה אחד את כל הבעיה הגדולה והעצומה הזאת.

מלחמת השיחרור – אפשר לקחת פינה אחת, אפשר לקחת את הקבוצה, הקיבוץ, ולהראות את המלחמה בה, ובה יש גם גח"לניק, המטרה היתה להראות פינה אחת מחיים אלה של המלחמה, ובין החיילים יש אחד מגח"ל והשני בן פתח-תקוה והשלישי עירוני, אשר אשתו נפלה בהפצצה. הדורש לסגת הוא איש המשק – איתמר.

מסקין: ובשביל הדרמה זה לא טוב, כי אין המתניות הדרושה. חנה רובינא: אולי כל אחד רואה מה שהוא רוצה לראות, אולי הדברים קרובים יותר מדי. שמעתי טענה אחת, שאחד אומר שרני הוציא את הפצועים.

כשמציגים חומר אקטואלי, הרי יאמר כל אחד: לאזט מין [עזבו אותי], אני יודע איך להציג. אם מציגים מחזה מימי שואל, מימי יעקב אבינו, כל אחד המציג יש לו הרשות להציג כפי שהוא מבין, אז למיכיל יש צמות כאלו ולא אחרות. לא כן כשמציגים חומר אקטואלי. היתה לנו לפני 10-12 שנים הצגה 'השומרים'. עבר הדני כתב את המחזה, התייעצנו עם גרעין כפר גלעדי, היה סקנדל עם אשת לישינסקי, בכל זאת החלטנו להזמין את נציגי השומרים, יראו הם ויחוו דעתם. בין המחזמים שראו את ההצגה היו גם אלכסנדר זייד ומניה שוחט. אתה הכרת את אלכסנדר זייד, אני צריכה להרבות לתאר לך, אדם חביב, יקר, חסר תרבות, לא ידע כל לשון, ולאחר ההצגה גמגם כאשר היה מגמגם: וואס פארשטיי איך וועגן א ספעקטאקל [מה מבין אני באשר להצגה], אך – הוסיף – איך זה אפשרי ספקטקל מימי השומרים בלי סוס? הוא צדק, היכול אתה לתאר לעצמך שומר מתקופת 'השומר' בלי סוס? ומניה שוחט, אי אפשר לומר עליה שהיא מחוסרת תרבות, הסתובבה בעולם ובאה במגע עם תרבויות שונות – באחת התמונות יש קבלת חבר. והיא אמרה: אצלנו זה ארך תשעה חדשים, ופה – איינס צוויי און ס'איז פארטיק, מען האט אים צוגענומען [חת-שתים, והכל מוכן, קבלו אותו].

צריך להבין, שאם נניח שהיה מקרה כזה, אני אומרת שוב

הפעם: אין לי שום רשות אפילו להביע דעה, כי אני רחוקה מאד מכל זאת, אבל שאלתי אם בכלל היה מקרה כזה שהצבא דרש לסגת, ואמרו לי שכמובן היה, קראו לי את השם גשר ועוד מקום, ששכחתי שמו, האנשים לא עזבו, אחר כך הצבא הצטרף לאנשי המשק, וכבשו את המקום (בן-גוריון: זה לא מדויק!).

איני באה להגן על יגאל מוסינזון, אילו הוא היה באמת סופר, שאפשר לסמוך על האידיאה שלו. אנחנו איננו מביטים על מחזה זה כעל ספרות, זו היא ריפורטאז'ה. אנחנו יודעים את זאת אבל התיאטרון חייב להביא מחוויות ימים אלה, שכל אדם חי אותן. אני יכולה להביא פתקים מצעירים ומזקנים, מחיילים ומחילות. היילת מהנגב כתבה לי, היילים כתבו אל מסקין, הם מודים בעד הצגה זו, ואינו עולה על דעתם שיש במחזה זה השמעת הצבא. איני מדברת על אזרחים, אנשי קיבוצים. אינו עולה בדעת היילים לראות במחזה זה מה שרואה אבא קובנר; עם כל הערצתי לאבא קובנר, לכל מה שהוא עשה בהיותו פארטיזן, אך פה הוא עשה דבר מאד לא יפה, ואני איני יכולה לראות פה, אלא ענין אישי. אילו הוא היה מעונין בחינוך הדור, היה בא אלינו, ואומר: חברים, זאת חזאת יש לשנות. אך הוא התחיל בזאת שסידר לנו אובסטרקציה [הפגזן] בכפר סבא.

בן-גוריון: אילו הייתי רואה את המחזה, הייתי יוצא מהתיאטרון בכאב לב.

פינקל: איני בטוח.

חנה רובינא: איני דראמטורג, מוכרחים להראות אור וצל, צחוק ובכי. אין להראות כל הזמן רק את הטוב, ויש גח"ל כזה (בן-גוריון: זה הוא הצבא היחידי שמראים במחזה זה!).

פינקל: מחזה הוא דבר מוגבל. יש הבל בין קריאת מחזה ובין מה שמראים ורואים על הבמה. כל אשר אמרת, אני יכול לחזור על זאת, אני רק מודה ומתוודה שלא תפסתי שיש פה אידיאה כזאת. חבל מאד שלא ערכנו שיחה זו אתך חודש לפני ההצגה, היינו אולי לוקחים משהו בחשבון, אך לא חשבנו לנכון להטריח אותך בדבר זה; אילו היתה מתקיימת שיחה זו, ייתכן שגם אנחנו היינו חושבים ברוח זו ומתקנים.

לקחנו את המחזה לא בגלל היותו מחזה ספרותי מעולה, אלא מכיוון שהוא נתן לנו חומר להצגה אקטואלית. אנחנו מודים ומתוודים שעשינו כמיטב יכולתנו, הכנסנו הרבה תיקונים. דרשנו מיגאל מוסינזון להרים את הצד הספרותי של המחזה. אין בכוחו לכתוב מחזה ספרותי, הוא כתב מחזה-ריפורטאז'ה, אין בכוחו לכתוב את איפופיאת-הגבורה של מלחמה זו.

לנו היה למורה הדרך לא הזמן הזה, אלא מה שאתה דברת בביתו של מסקין. זה נתן לי רעיון. דיברת על העבר, והתכוונת לגלם משהו מן העבר במחזה זה. בתור במאי התכוונתי למצוא נימים המקשרות עם אברהם אבינו, לא בקעת יואב ענינה אותי, אלא אברהם אבינו, התכוונתי לחפש אותה הגבורה, אותם היצרים, אותם הרגשות, לא מהפרספקטיבה של דבר זה, אלא מהדברים הנצחיים המקשרים את עם ישראל.

אם יש נצחון למחזה, הרי זה לא בגלל הטכסט, אלא בגלל

שרגא פרידמן בתפקיד בנימין ה'תרבותניק'

יש בספר ישנו בהצגה.

בן-גוריון: מחקתם את הפסוק, לא את האידיאה.

פינקל: חטאנו נגד הדרמה, אם כולם אומרים לא לסגת, אין המתרחשות; מבחינה דראמטית צריך המפקד לדרוש לסגת. ראינו מה נוכל לעשות למפקד כאשר גם הוא אינו דורש לסגת. מבחינה דראמטית זה פועל. לנצחון הועילו לא המלים ולא הטכסט. המלים הובאו על ידינו ברוח נכונה.

חנה רובינא: מה שעובר כחוט השני דרך כל המחזה זו היא אהבת המולדת, מא' ועד ת'.

עכשיו אני מוכרחה לומר משהו מרגשי האישי, אני שחקנית. מה שלא יהיה, לא הייתי בשום תנועה, אך אני בת ישראל מילדותי ועד היום. תמיד צפיתי לשחק על הבמה את האם העבריה. כאשר הצגנו את מחזהו של סימונוב, מהמלחמה הרוסית, נאחזתי במחזה זה. הם לא חיכו עד אשר יקום שכספיר ויכתוב להם מחזה, בימי הקרבות היו כותבים דברים האומרים משהו ללב, ושיחקתי במחזה זה אם של פארטיוזאן רוסי, וזאת רק בגלל שתי פראזות שהיא אומרת למפקד הנאצי כאשר הם מובלים לתליה.

כחיתי ואני מחכה לדראמטורג העברי שיתן לי את דמות האם העבריה, ואוכל לעצב את דמותה על הבמה. שמחתי כאשר יכולתי להיאחז ב'רבקה', שהיא אומרת לי משהו, ויכולתי להתבטא על הבמה. הלוואי ויכולנו להציג עוד דמות של אם, גם דמות של חיילת.

הרוח שהכנסנו. איני בטוח אם היית יוצא מזה הצגה בלב שבור, בשום פנים ואופן לא.

אשר לקאריקאטורה של שני החיילים, אגלה לך סוד מקצועי: אני אשם בשני החיילים, לי היה חסר הפון [?], התכוונתי לתת את האיש הפשוט, 'עמך', זה בערך הקברנים שישנם ב'המלט', הכורוס היווני. המסגרת הזאת עוברת דרך שני החיילים הפשוטים, הלבביים, זה לא אספסוף, זהו איש פשוט, אחד הוא בן ארץ-ישראל והשני בא מחו"ל, והם פועלים בתוך המחזה; הם נלחמים כולם.

דווקא במחזה זה השגנו מה שלא היה בהרבה מחזות: משחק אנטימבלי ברוח גבורה מהתחלה ועד הסוף. כולם דרוכים. זה לא מתקבל כקאריקאטורה, חלילה וחס. גם המפקד אינו מתקבל כקאריקאטורה. לא יכולנו לתת גם הצבא וגם המשק. מבחינת הדרמה המחזה דחוס יותר מדי מראות, ואני אפשר לתת הכל במחזה אחד. התכוונתי להאיר פינה אחת מהחיים, מהמציאות דרך הפריזמה של פאנאטיות(?). רוח הגבורה של עם ישראל. בכלל, אם [איש] הגח"ל נואם אינם מתרשמים לרעה לא אנשי העיר ולא אנשי המשק. ישנם אולי איזה דברים בין אבא קובנר ויגאל מוסינלון.

ההצלחה היא לדעתנו הודות לרוח שהכנסנו בין השורות. הטכסט לא מספק גם אותנו. לאחר שתבריא – ואני מקווה שזה יהיה בקרוב, קודם כל תראה את המחזה, ואני לא בטוח שתצא בלב שבור, ותמסור לנו אחר כך את הרשמים שלך. לא כל אשר

מסקין: אני איש רך, איני אוהב פולמוס, אך בנקודה זו אני דרוך, מוכן ממש ללכת להיאבק באגרופים. בנקודה הראשונה – מה שלא יהיה, היתה התערבות והתנקשות גסה, לא צודקת, מצד קבוצת אנשים בצבא, אני מדגיש זאת. איני יודע מה טעם הדבר, ייתכן שזו היא קנאת סופרים, ייתכן שזו היא קנאה שלא הראו את הצבא, אלא את הקיבוץ, אך זה עוד אינו נותן רשות לעשות זאת.

יש לנו גם ידיעות, שזה ענין אישי, התנקשות מאד גסה, בלתי מוצדקת וטפשית, אם כי אסור לעשות דברים כאלה, כי כל הדבר בדוי. זה לא נגבד, נגבד אינה קיימת עשרים וחמש שנים, בנגבד אין שני דורות, ואם מייחסים זאת לנגבד, הרי זה רחוק מכל מצב עובדתי. האם בנגבד יש בנים גדולים שנולדו בה? הכל בדוי – זהו ריכוז מאורעות שונים בפוקוס אחד.

חנה רובינא: מתוך חוסר נסיון לא הוספנו, כאשר עושים באמריקה, שכל השמות וכמו כן העלילה היא בדויה.

מסקין: אם רוצים משהו לתקן, אם יש הכרה – מתקנים במקום גבעוני אומרים שלמוני, האם זה קובע? אני חושב שאין בסיס לחשוד, שהיה לנו איזה רצון להשמיץ, להציג באיזו צורה לא יפה את הצבא. זה לא היה ולא יהיה. אפשר להשיב שמוסינזון לא כתב מחזה על גבורות הצבא. זה אינו סוגר את הדלת לכתוב על גבורות הצבא. זה אינו סוגר את הדלת בשביל הבמה להעלות מחזה אחר.

יש משהו מאחורי זה. אם זו היא קנאת סופרים, מתבטאת היא יותר מדי ברוח פארטיזאנית. יסלח לי אבא קובנר, זו אינה הצורה המתאימה. אין אלה יערות פולין, ששם היתה הצורה הפארטיזאנית מתאימה, זהו פה גס וטפשי. אין שולחים פלוגת צבא שיסדרו אובסטרקציה וקצין הפלוגה עולה לנאום לי נאום. אותו אבא קובנר יכול היה לבוא אלינו ולאמר: חבריה, אתם אינכם צודקים, ולהראות לנו במה איננו צודקים, או זה משהו אחר.

אברהם וגם גבעתי אינם קיימים. עברנו שתי צנורות – צנורה אחת הרשמית, והצנורה השניה של דורי [הרמטכ"ל], אם כי זה מפריע – תיקנו. יש פה משהו אחר, אך באחר זה אי אפשר להתחשב. במחזה אין כל נימה של השמצה. במחזה לא לקחנו את הכל. במחזה אחד אינם יכולים כולם להיות גבורים. אספר לך – הציגו לנו מחזה, אמרנו לסופר: אין כל קונפליקט,

אין פה אינטריגה, ויען לנו הסופר: איך האב פיינט אינטריגעס [אני שונא אינטריגות], אבל הוא אינו מבין, שהבמה אינה יכולה בלי זאת במחזה.

אברהם אינו מדבר רק על המקום, הוא מדגיש פעמיים-שלוש, שעמידתם תאפשר לצבא להתארגן, לקבל ציוד ולצאת במלחמה. יש איזה דבר מתחת לכל זה.

יושבים באולם אלפיים חיילים. אחרי המחזה בא אלי בחור ואומר: השתתפתי בהרבה מעשים גרועים, הייתי במצבים קשים – לא בכיתי, אבל – מוסיף הוא: היינט האב איך זיך אויסגעוויינט סיגאנצע הארץ [היום שפכתי את כל לבי]. סוף-סוף פלמ"ח זה גם כן צבא, אלה גם כן חיילים, ואחרי מה שעשינו מברוך, שהוא מפקד שאינו רוצה לסגת, וגבעוני מדגיש כמה פעמים: החזיקו מעמד, מה עוד אפשר לעשות? יכתוב אבא קובנר מחזה אחר וברצון נציג אותו.

תאר לך מחזה אחר – הצבא כולם גבורים, הקבוץ – פחדנים. מה היו עושים לנו?! מצד אחד אנחנו והקהל רוצים לקחת משהו משלנו, ומהצד השני – כל הפרובלימות האלו דומיהן לפנינו.

פינקל: לא יכול להיות שכבר עכשיו הכל יהיה טוב. צריכות לעבור תקופות.

מסקין: אנחנו תמיד בודקים.

פינקל: אנחנו ידענו מראש שהטכסט לקוי. השתדלנו להכניס בו תיקונים, רוח חיים. מלבד אנשים ספורים כולם מקבלים זאת, זאת אומרת חיים את המחזה יחד אתנו. אני מצטער שקראת את הספר, בטכסט שלנו יש הרבה שנויים.

חנה רובינא: שמחתי שיצא הספר. יראה הקהל וישפוט מה עשה התיאטרון מהמחזה.

בן-גוריון: בדיעבד אני שמח שלא שכנעתי אתכם. לחינם הכנסת לי את אבא קובנר. התעוררתי לקריאה כאשר קראתי בעתונות שהיה סקאנדאל, ואז בקשתי והביאו לי את הספר. אני חושב שפר זה להרפה, זהו חילול המערכה וגם של אנשי הקבוץ. פינקל: אנחנו אחראים למה שתראה על הבמה, ולא תצא מאתנו בלב שבור.

חנה רובינא: אנחנו מאחלים לך הבראה מהירה, תבוא אלינו, תראה ותינהנה.